

Стражнікова І.В.

Кандидат педагогічних наук, доцент
ДВНЗ “ПНУ імені Василя Стефаника”

**ОСНОВНІ РИСИ І ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАРАДИГМИ
СИСТЕМИ ОСВІТИ ЗАХІДНОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ
XX СТОЛІТТЯ**

Окреслена постановка проблеми зумовлена характером освітнього процесу в Західному регіоні України та нагромадженням вітчизняною історіографією доробком. Її вивчення передбачає з'ясування рівня відображення в різнопрофільній науковій літературі загальних змістових характеристик освітніх процесів на різних етапах історичного розвитку західноукраїнських земель.

Під системою освіти традиційно розуміють існуючу в масштабах країни структуру освітньо-виховних закладів (дошкілля, загальноосвітні і професійні школи, позашкільні установи, виші) та органи управління ними. Вони носять історично-обумовлений характер, тож дане визначення більш-менш адекватно відображає їхню еволюцію у XIX - на початку XXI ст., а щодо більш ранніх періодів воно стає дедалі умовнішим.

Характер еволюції освітніх систем визначає освітня політика, що являє сферу взаємин різних соціальних груп з метою використання владних інституцій задля реалізації своїх інтересів і потреб. З радянського періоду в сучасній науці побутує загальне абстрактне поняття, як «народна освіта», що тлумачиться як система освітньо-виховних та культурно-освітніх закладів і установ певної країни. Її структура і цілі історично обумовлені [8]. Для бездержавних спільнот, у статусі яких перебували і західні українці до кінця 30-х рр. XX ст., поняття «народна освіта» може набирати дещо іншого значення, зокрема ототожнюватися з їхньої національною системою освіти, що носила приватний характер та була

альтернативою державній освітній системі (в якій також могли функціонувати українські школи).

До сьогодні не втратив науково-пізнавального значення доробок про освітню діяльність братств в Україні - унікального явища в європейській історії освіти та педагогіки. Зразком майстерного переплетення ідеологічних і наукових положень слугують роботи Б.Мітюрова [7]. Розкриваючи зміст, форми, методи навчально-виховного процесу у шкільних закладах, діючих при братствах, церквах, монастирях, протестантських і католицьких угруповання, а також вірменських і єврейських закладів, науковець постійно наголошує на тісних культурно-освітніх зв'язках України з Росією, Білоруссю, Литвою, Польщею. У такому ж ракурсі характеризуються головні західноукраїнські культурно-освітні центри Львів і Остріг, а також Київ, Брест, Вільно, Краків.

На прикладі функціонування братських шкіл, насамперед Львівської, Б.Мітюров заперечує низку побутуючих уявлень про характер освіти в Україні, зокрема про її «низький рівень»; «вирішальний вплив» на неї західної і грецької культур та духовенства; про її «суто релігійний зміст». Відправною тезою для цього стала відмова від «традиційного погляду» на братства як «релігійно-філантропічні організації», які трактуються як «політичні, національні організації українського народу».

Подальший розвиток освіти в західному регіоні розглядається у руслі суспільно-політичних процесів, зокрема парадигми її перетворення на «знаряддя поневолення трудящих мас» різними іноземними державними режимами та внутрішніми силами - українською та польською шляхтою, буржуазією тощо.

В основу вивчення еволюції освітньої системи на західноукраїнських землях за доби панування Австро-Угорщини був покладений постулат про існування двох течій в українській культурі: «буржуазно-націоналістичної» та «демократичної». З таких позицій система освіти

трактувалася як «буржуазно-поміщицька», а її розвиток зображався як постійне протиборство між монархічними колами і реакційним уніатським духовенством. Не лише в загальноісторичних, а й в історико-педагогічних працях освіта і шкільництво почали розглядати не в якості окремого феномену, а радше як політичний інструмент досягнення соціально-класових цілей. Зокрема остання чверть XIX — початок XX ст. трактувалися як вирішальний етап боротьби за народну освіту на західноукраїнських землях.

У регіональному аспекті вищим у рамках історіографії був рівень дослідженості освітніх систем на Закарпатті, що мали свою специфіку в силу особливостей історичного розвитку краю. Цьому завдячує доробок А.Ігната [5] та виданому А.Чумою і А.Бондарем історичному нарисі про розвиток української школи на Закарпатті та Східній Словаччині [2]. Більше уваги дослідники приділили розвитку освіти на західноукраїнських землях у 20-30-х рр. XX ст., позаяк даний період безпосередньо передував їхньому возз'єднанню з УРСР. Попри незмінність загальної парадигми, підходи до висвітлення цієї проблеми мають свої особливості. Присвячені їй праці ґрунтувалися на солідній джерельній базі, основу якої склали матеріали регіональних документальних збірників.

Розвиток освіти у Західному регіоні України за доби другої світової війни не став предметом спеціального дослідження радянських науковців, тож проблема розглядалася як один з етапів (епізодів) її історії XX ст.

Друга половина 60-х рр. XX ст. позначилася появою узагальнюючих історичних праць, які демонстрували здобутки розвитку культурного будівництва в західних областях України загалом та на Буковині, Закарпатті зокрема. Тоді ж з'явилися і доволі змістовні роботи О.Кондратюка та В.Струбицького, О.Шпортенка про утвердження системи радянської освіти і школи на Тернопільщині й Волині. Головну увагу автори зосереджують на таких питаннях, як розширення мережі

семирічних і середніх шкіл; зростання їх матеріально-технічної бази; підготовка вчительських кадрів (серед них було чимало осіб із середньою і незакінченою вищою освітою); удосконалення навчальних планів і програм; поліпшення форм і методів навчальної роботи; посилення уваги до політехнічного навчання, трудового виховання та позашкільних форм роботи.

На межі 60-70-х рр. ХХ ст. регіональна історіографія починає втрачати ознаки науковості й академізму. У 70-80-х рр. ХХ ст. регіональна історіографія історії освіти і шкільництва поповнилася змістовними монографіями про їхній розвиток на Закарпатті [4;5] та Буковині [3] тощо. Окремо відзначимо значний доробок І.Кошарного [6] та І.Богодиста [1], де ці проблеми розкривалися у розрізі загальних процесів культурного будівництва у західних областях УРСР. Водночас, у цей період посилилася тенденція, коли праці з регіоналістики набувають суто пропагандистського характеру та готуються авторськими колективами з нагоди ювілеїв.

Другу наростаючу історіографічну тенденцією відображають узагальнюючі праці, де освітні процеси у західних областях розкриваються у загальнореспубліканському контексті. Отож, при висвітленні проблем реформування освіти у зазначений період вже не акцентували на особливостях цього процесу в західному регіоні, а показують його в єдиній площині реалізації курсу на вдосконалення системи народної освіти.

Таким чином, історико-педагогічна наука у дослідженні розвитку освітніх систем ХХ століття та освітньої політики у Західному регіоні України пройшла складну, суперечливу еволюцію та нагромадила значний творчий доробок, частина якого до сьогодні не втратила науково-пізнавального значення. На тлі процесів демократизації й повернення науці її дослідних функцій відбувся унікальний в історії вітчизняної педагогічної науки бум регіональних досліджень. Вони оперували значною фактографічною базою, були глибоко ознайомлені зі змістом освітньої

політики різних державних режимів, мали чіткі уявлення про структуру й еволюцію освітніх систем у регіоні, однак пануючі ідеологеми не дозволили здійснити їх виважений обґрунтований аналіз.

Список використаних джерел

1. Богодист І. П. Комуністична партія – організатор соціалістичних перетворень в західних областях УРСР (1945-1950 рр.): дис...д. і. н. / І. П. Богодист. – Дніпропетровськ, 1966. – 745 с.

2. Бондар А. Українська школа на Закарпатті та Східній Словаччині / Історичний нарис / А. Бондар, А. Чума. – Пряшів, 1967. – Ч. 1. – 116 с.

3. Далавурак С.В. Занепад освіти на Буковині під час румуно-боярської окупації 1919-1940 рр. / С.Далавурак, Р.Мацьопа // Розвиток педагогічної освіти і науки в західних областях України. - Тернопіль, 1990. - Ч. 1. - С. 47-49; Далавурак С.В. Основные этапы развития школ на Буковине // Преподавание педагогических дисциплин в высшей школе. - М., 1973. - С. 38-50.

4. Гомоннай В.В. Народна освіта Радянського Закарпаття / В.В.Гомоннай. - К.-Ужгород, 1988. - 164 с.; Гомоннай В.В. Школа та освіта Закарпаття / В.В.Гомоннай, В.В.Росул, М.І.Талапканич. - Ужгород, 1997. - 248 с.; Гомоннай В.В. Педагогічна освіта на Закарпатті / В.В.Гомоннай, В.В.Росул, П.М.Ходанич. - Ужгород: Гражда, 2003. - 112 с.

5. Ігнат А.М. Нариси з історії розвитку народної освіти в Закарпатській області за роки Радянської влади (1944-1954 рр.) / А. М. Ігнат. – Ужгород, 1957. – 67 с.

6. Кошарний І.Я. Культурное строительство в западных областях Украинской ССР (1939-1958 гг.) / И.Я.Кошарний: Автореф. дисс... д. и. н. - Львов, 1972. - 43 с.

7. Мітюров Б.Н. Жовтнева революція і боротьба трудящих західноукраїнських земель за народну освіту / Б.Н.Мітюров // Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР за 50 років. - К., 1967. – С. 144-146; Мітюров Б.Н. Львівська братська школа в XVI-XVII ст. / Б.Н.Мітюров // Нариси історії Львова. - Львів: Книжково-журнальне видво, 1956. – С. 87-96.

8. Ярмаченко М. Народна освіта / М.Ярмаченко // Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М.Д. - К.: Педагогічна думка, 2001. - С. 335.